

Omdaning av jordbruket på 1970- och 1980-talen

Den omdaning som pågår av det svenska jordbruket kan under de närmaste 20 åren väntas sätta djupa spår både i bebyggelse och landskap. När den vanlige resenären idag förflyttar sig på landsbygden märker han knappast några särskilt påtagliga tecken på att det försvinner 10.000 jordbruk om året. Anledningen härtill är att jordbruket fortfarande består av ett stort antal, ca 180.000, ganska små enheter. Men om den nuvarande omdaningens fortsätter i samma takt in på 1970- och 1980-talen, blir förändringarna så drastiska att både bebyggelse och landskap märkbart kommer att ändra karaktär även inom loppet av några få år. I slättbygderna kommer man kanske inte att märka så mycket mer än att det blir längre mellan gårdarna, vars hus blir allt större, och en rad småsamhällen som tidigare betjänade jordbruksbefolkningen försvinner. I skogsbygderna får man däremot räkna med att bebyggelsen inom vida områden i det närmaste läggs öde och att de enkla av öppen mark som jordbruket idag bildar inom dessa bygder växer igen.

Det är naturligt att dessa utvecklingstendenser har stort intresse för planerare på skilda områden, såsom på det kommunala planet, inom kommunikation, distribution och skolväsendet. Självklart är det inte minst viktigt för jordbruksplanerarna, vilket framgår av mängden av prognoser på jordbruksområdet. I det föl-

jande skall presenteras den färskaste av dessa prognoser som inte bara ger en bild av den allmänna utvecklingen av jordbruket utan även illustrerar produktionens framtida lokalisering. Den är tillkommen som ett beställningsarbete från Lantbrukshögskolans centrala förvaltning, som behöver underlag för planeringen av den framtida försöks- och forskningsverksamhetens lokalisering. Prognosen kan beskrivas som ett räkneexempel på vilka konsekvenser för jordbruksproduktionens lokalisering som en över landet likformig omdaning av företagsstrukturen i jordbruket skulle medföra.

Prognosmetodiken baserad på strukturförskjutningarna

Beräkningen bygger på det förenklade antagandet att en grupp jordbruk av en viss arealstorlek har samma relativa expansionsförmåga eller är utsatt för samma nedläggningstakt oavsett var i landet den ligger. Detta innebär t. ex. att i skogsbygder som i utgångsläget har tämligen få stora jordbruk förmår detta fåtal jordbruk inte suga upp någon väsentlig del av resurserna från de nedlagda småbruken utan istället läggs både areal och produktion i stor utsträckning ned.

Det första steget i prognosen har varit att bestämma företagsstrukturen för landet i dess helhet. Därvid har antagits att

Tabell 1. Prognos för antal brukningsenheter 1975 och 1985.

	Ha åker							
	2—5	5—10	10—20	20—30	30—50	50—100	100	Tot.
1963	61.000	70.000	49.000	19.000	12.800	6.000	2.200	220.000
1975	15.000	17.000	23.000	19.000	15.500	8.000	2.500	100.000
1985	0	1.000	2.000	4.000	6.000	12.000	5.000	30.000

Tabell 2. Prognos för åkerarealen 1975 och 1985. 1.000-tal hektar.

Område	Areal 1963	1975	1985
Gss	382	375	368
Gmb	351	315	247
Gsk	683	404	205
Gns	489	459	422
Ss	743	703	670
Ssk	271	187	125
Nn	228	96	20
Nö	192	69	8
Totalt	3.339	2.609	2.065

antalet jordbruksföretag fortsätter att minska med 10.000 om året fram till 1975 och att det därefter minskar i en avsakande takt, motsvarande i genomsnitt för den följande 10-årsperioden med 7.000 per år. De förändringar i företagets fördelning på olika storleksgrupper som följer med denna minskning tänkes ske efter ett visst mönster som bl. a. baserats på historiska erfarenheter. Resultatet härav ges i tabell 1 som anger en tänkbar och i prognosarbetet förutsatt storleksfördelning 1975 och 1985.

Det andra steget har varit att fördela antalet brukningsenheter på 8 olika produktionsområden. Dessa områdens omfattning framgår av karta. Vid fördelningen har antagits att den procentuella förändringen över tiden för en viss storleksgrupp är densamma i alla produktionsområden. På grundval av en för-

delning av brukningsenheterna på områden efter denna princip har därefter åkerarealen inom de olika områdena framräknats under antagande att medelarealen för varje storleksklass är oförändrad över tiden. För jordbruk med en areal om mer än 100 ha antages dock medelarealen öka något (från 179 ha år 1963 till 200 ha år 1985). Åkerarealens utveckling, beräknad efter dessa förutsättningar, framgår av tabell 2. Som redan antytts innebär dessa beräkningar att åkerarealen i skogsbygderna reduceras kraftigt och för Norrlands del i det närmaste uttraderas på 1980-talets mitt.

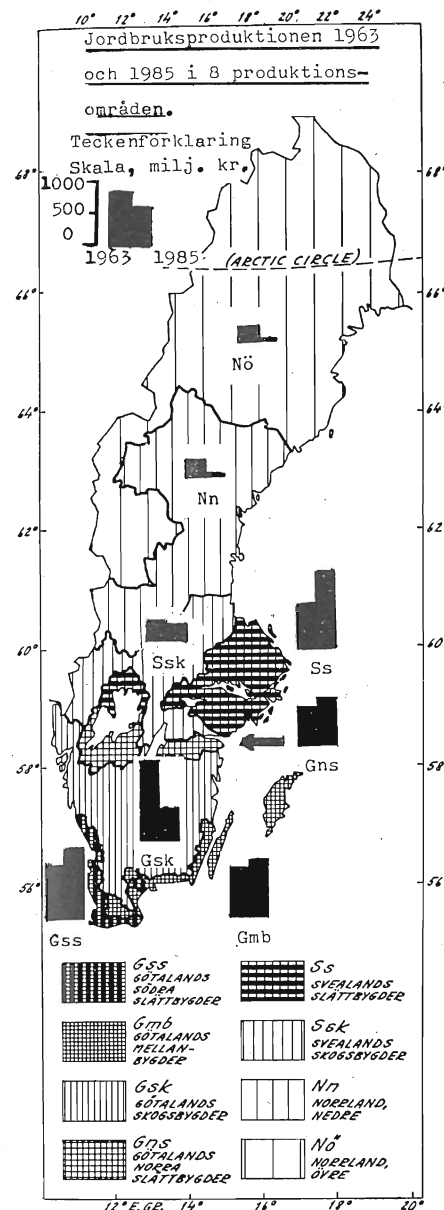
Det kan naturligtvis ifrågasättas om detta sätt att beräkna åkerarealens storlek i olika områden är rimlig. Det är därför av intresse att jämföra resultatet av denna beräkning med andra prognoser som utförts beträffande åkerarealens framtida storlek.

Jämförelser mellan arealprognoser

Lantbruksstyrelsen har gjort en sådan prognos för utvecklingen mellan 1966 och 1980 (lantbruksstyrelsens meddelanden, serie A, nr 6, 1967). Den är baserad på länsvisa utredningar om hur stor del av åkerjorden som kan tänkas bli brukad på längre sikt. Bedömningsnormerna har varit centralt bestämda varför länsutredningarna borde vara gjorda på samma sätt för hela riket. Det kan dock vara tveksamt om det på länsplanet har varit möjligt att helt följa de centrala intentionerna. Detta bör i princip leda till att spridningen mellan områdena i de procentuella förändringarna av åkerarealen krymper. Att så är fallet illustreras tydligt av tabell 3 där den procentuella andelen av basperiodens åkerjord som beräknats vara brukad i prognosperiodens slut jämförts för de båda prognoserna (kol. 3 och 4).

Även 1960 års jordbruksutredning har gjort en prognos för den framtida kvarvarande åkerarealen (SOU 1966: 31). För denna prognos är tidshorisonten 1975. I tabell 3 (kol. 1 och 2) jämföres jordbruksutredningens prognos med den här presenterade prognosen (vår prognos). Som framgår av siffrorna är jordbruksutredningens betydligt försiktigare i sina antaganden beträffande arealminskningen i skogsbygdsområdena än vår prognos, medan man för Svealands slättbygder har tänkt sig en snabbare arealkrympning än i vår prognos.

Vilken av de nu jämförda tre prognoserna som kommer att stämma med den faktiska utvecklingen återstår givetvis att se. I den mån en stor andel små brukningsenheter i ett område är förorsakad av stark söndersplittring av åkerarealen är det troligt att vår prognos har en god träffsäkerhet. Eftersom de norrländska områdena ofta är sammanhängande, t. ex. i dalgångarna, är det

Tabell 3. Jämförelse av prognoser för åkerarealen.

Område	1960 års jordbruksutredning 1961—1975	Vår prognos 1963—1975	Lantbruksstyrelsens prognos 1966—1980	Vår prognos 1963—1980
	(Prognosårets areal i procent av basårets)			
Gss	94	98	87	97
Gmb	87	90	79	79
Gsk	70	59	35	44
Gns	93	94	79	88
Ss	79	94	67	92
Ssk	76	69	46	57
Nn	74	42	52	27
Nö	68	36	55	20
Riket	86	78	63	70

däremot möjligt att vår prognos för dessa områden överskattar arealkrympningen.

Produktionsvolymen enligt ekonomiska prisprognoser

Det tredje steget i prognosen har varit att beräkna den produktion som åkerarealen bär i produktionsområdena. Denna beräkning förutsätter kännedom om de totala produktionsvolymerna för enskilda jordbruksprodukter under prognosåret. Som utgångspunkt har därvid använts de produktionsvolymen som framräknats av den s.k. prisprognosgruppen vid lantbrukshögskolan. Vid denna högskolas institution för ekonomi och statistik har nämligen sedan några år tillbaka pågått ett utvecklingsarbete att med hjälp av ekonomiska modeller simulera prisbildningsprocessen i jordbruket. Dessa modeller är så konstruerade att de möjliggör prognosbestämningar på lång sikt för produktion, konsumtion och priser.

Då produktionens fördelning på områden inte är känd ens i basåret, som i

detta fall har satts till 1963, måste prognosberäkningar föregås av en kalkyl häröver. Som fördelningsnycklar användes härvid, utöver den totala åkerarealen, uppgifter om dess fördelning på olika växtslag samt dessa växtslags hektarskördar. För beräkning av animalieproduktionen utnyttjas djurantalet och djurens avkastning. För att kunna göra prognoserna uppdelas vidare inom varje område produktionsvolymerna för de enskilda produktslagen på samtliga storleksgrupper.

I prognosberäkningarna har antagits att för jordbruk med högst 20 ha produktionsinriktningen kommer att vara oförändrad. Endast strukturella förskjutningar och avkastningsstegringar har beaktats för dessa jordbruk. På grund av att produktionen från dessa jordbruk i samband med nedläggning minskar starkt måste istället produktionen på jordbruk med mer än 20 ha utvidgas i motsvarande mån. Därvid har antagits att varje storleksgrupp erhåller en så stor andel av den resterande produktionsvolymen som motsvarar ändringen i den totala

Tabell 4. Jämförelse av prognoser för mjölkproduktion 1975. Milj. kg.

Område	SHS meddelande		Vår prognos
	Alt. 1	Alt. 2	
Gss	336	258	348
Gmb	408	384	373
Gsk	877	834	750
Gns	512	440	472
Ss	550	432	703
Ssk	258	225	222
Nn	253	225	148
Nö	248	225	124
Hela riket	3.442	3.023	3.140

åkerarealen för storleksgruppen. Efter som storleksgrupperna inom olika områden i basperioden har en mellan grupperna varierande produktionsinriktning kommer denna beräkningsmetod att leda till en inkonsistens mellan den totala produktionsvolym som erhålles enligt den nämnda beräkningsmetoden och den givna totalramen för produktionen för hela riket av de enskilda varuslagen. Sådana avstämningsfel har utjämnats genom justeringar av produktionen i storleksgrupper med över 100 ha åker.

Jämförelse mellan mjölkproduktionsprognoser

Som exempel på resultaten från dessa beräkningar återges i tabell 4 prognosen för 1975 för den i jordbruket viktigaste produkten, mjölken. I samma tabell görs även jämförelse med en annan prognos som utförts för mjölkproduktionen. Ansvarig för denna prognos är agr. lic. Gösta Oscarsson vid Svensk Husdjurskötsel (SHS meddelande nr 6 1965). I denna prognos redovisas två alternativ. I alternativ 1 förutsätts en reducering av

åkerarealen till 2,65 milj. ha åker 1975, ett oförändrat antal kor per 100 ha åker inom resp. storleksklass och produktionsområde samt en viss stegring i mjölkavkastningen per ko. Prognosalternativ 2 förutsätter samma reduktion i åkerarealen men dessutom att antalet kor per arealenhet inom resp. storleksklass och produktionsområde minskar procentuellt i samma takt under prognosperioden som den gjorde under perioden 1951—64. Åkerarealen per produktionsområde har Oscarsson hämtat från arealprognosen enligt 1960 års jordbruksutredning.

Även i jämförelsen för mjölkproduktionen föreligger de största skillnaderna mellan prognoserna i Svealands slättbygder och för de norrländska områdena. För Svealands slättbygder räknar vår prognos till och med en viss ökning i mjölkproduktionen, vilket det finns anledning att sätta frågetecken för. Förutläggningarna för mjölkproduktion anses nämligen inte speciellt gynnsamma i detta område jämfört med t. ex. slättbygden i Götaland.

Tabell 5. Prognos för hela jordbruksproduktionen 1975 och 1985.

Område	Index för produktionsvolymen, 1963 = 100		Produktionens fördelning, procent		
	1975	1985	1963	1975	1980
Gss	115	129	18	20	24
Gmb	110	115	16	18	20
Gsk	72	41	26	19	11
Gns	115	122	12	14	15
Ss	131	174	14	19	25
Ssk	90	83	5	5	4
Nn	55	17	5	3	1
Nö	48	7	4	2	0
Totalt	98	96	100	100	100

Produktionens framtida lokalisering

Ur allmän synpunkt är givetvis den totala produktionens utveckling i olika områden av särskilt intresse. En summering av prognoserna för de enskilda produktlagen har därför utförts i konstant penningvärde (1963 års priser). Resultatet av dessa beräkningar har lagts in som staplar i den tidigare nämnda kartan (för 1963 och 1985). En siffermässig sammanställning har vidare lämnats i *tabell 5*, som dels redovisar den indexmässiga förändringen i produktionen i olika områden, dels anger den totala produktions fördelning på olika områden basåret och i de två prognosåren 1975 och 1985. Dessa tal illustrerar med drastisk tydlighet den kraftiga nedgång som erhålles såväl absolut som relativt för skogsbygdernas roll i den framtida jordbruksproduktionen.

Däremot ökar produktionsvolymen i slättbygderna, vilket kunde synas förvånande mot bakgrunden av den tidigare redovisade arealkrympningen även i des-

sa bygder. Produktionsökningarna i slättbygderna beror emellertid på att arealminskningen kompenseras av dels en avkastningsstegring såväl per arealenhet som per djurenhet, dels en ökad förädlingsgrad i form av en intensivare animalieproduktion per arealenhet.

Vad gäller produktionsökningens fördelning på olika slättbygder kan man däremot diskutera, som redan förut berörts, om den särskilt starka produktionsökningen i Svealand är rimlig. Att den blivit så stark beror på att det företagsstrukturella utgångsläget är särskilt gynnsamt i Svealands slättbygder vilket med den valda prognostekniken automatiskt leder till nämnda resultat. Om man i prognosen även kunde ha tagit hänsyn till möjligheterna att nå ett mera intensivt utnyttjande av de bättre naturliga förutsättningar som råder i landets södra delar, skulle troligen en kraftigare produktionsökning framkommit för de sydligaste slättbygderna.